

Dobar deo naših javnih poslenika, među koje ubrajam i teoretičare, nekritički tretira manjinska prava nužnim delom liberalno-gradanske države. Štaviše, po njima ispada da važi pravilo - što su u nekoj državi manjinska prava veća i dublja, to je ona liberalnijeg karaktera. Ovakvo stanje stvari zahteva detaljnije objašnjenje odnosa liberalno ustrojene države prema manjinskim pravima.

U liberalno-gradanskoj državi, prava se stiču na osnovu principa koji je bitno drugačiji od načela na osnovu kojeg se dodeljuju manjinska prava. Liberali imaju radikalno kritički odnos prema etnonacionalnoj državi. Bit ove države može se iskazati tezom da njen formalno-pravni oblik bitno zavisi od kulturno-etničkog identiteta dominantnog dela njene populacije. Utoliko ona počiva na primordijalističkoj interpretaciji nacije kao zajednice ljudi koji imaju zajedničko poreklo, kulturu i istoriju. Zajednička tradicija koja je u osnovi ovakvog poimanja nacije, ne može se prepustiti privatnoj sferi, već se mora pravno-institucionalno štititi pošto predstavlja supstancijalni, tj. kulturno-etnički temelj države.

Nasuprot ovakvom pristupu, liberali hoće da oslobode pravno-politički oblik države od njegove vezanosti za kulturno-etničku strukturu njenog stanovništva. Tu je reč o čuvenom liberalnom načelu o radikalnom odvajanju pravne ravni od kulturno-etničke sfere, zahvaljujući kojem se pravo desupstancijalizuje, tj. do kraja formalizuje, a tradicija otpravlja u sferu privatnog, tj. društva. Usled ovoga, ma koliko da se liberalne države mogu bitno razlikovati po kulturno-etničkoj strukturi svoga stanovništva, sve one moraju imati jedan te isti bazični formalno-pravni okvir. Jasno je da ovakve države moraju biti, bar po svom formalno-institucionalnom ustrojstvu, kulturno-etnički neutralne, kao što je jasno da takvom tipu država ne odgovara kulturno-etničko već državno-teritorijalno, tj. čisto pravno poimanje nacije. Utoliko se tu nacionalnost izjednačava sa državljanstvom - svi pripadnici neke države, bez obzira na svoju kulturno-etničku pripadnost, postaju iste nacionalnosti. Jedva da je potrebno i pominjati da se u tako ustrojenoj državi mogu priznavati samo individualna prava jer ona, kao univerzalna, ne proističu iz kulturno-etničkog pripadništva koje više ne može služiti kao osnova za dodelu bilo kakvih prava. Svako dodeljivanje kulturno-etničkim grupama bilo kakvih posebnih kulturnih i političkih prava bilo bi odstupanje od bazičnog liberalnog pravila o razdvajanju pravno-političkog od kulturno-etničkog identiteta, jer bi time te grupe nadišle okvire civilnog društva i postale, u ovoj ili onoj meri, deo javno-političke sfere i dobile svoje pravno-političko priznanje. Ovakav stav liberala prema tom problemu nije bio posledica njihovog nipodaštavajućeg odnosa prema pitanjima kulturno-etničkog pripadništva niti njihove odbojnosti prema kulturnom pluralizmu. On je proizilazio iz njihovog uverenja da individualistička paradigma na posredan način štiti i grupe, jer garantuje bazična i politička prava svim pojedincima nezavisno od toga kojoj grupi oni pripadaju: bazična ljudska prava u koja spada i sloboda udruživanja, upražnjavaju se - smatraju oni - u zajednici sa drugima i tako obezbeđuju grupni život u svoj njegovoj raznovrsnosti.

U društvenoj realnosti, ustavnopravno ustrojstvo SAD je najbliže predočenom liberalnom modelu. Naime, ma koliko da se stanovnici Amerike kulturno-etnički međusobno veoma razlikuju, oni imaju jedan te isti javni identitet: svi su oni Amerikanci po nacionalnosti, tj. svaki državljanin Amerike jeste Amerikanac po nacionalnosti, bio on etnički Englez, Nemac, Španac ili nešto drugo. To je moguće jedino zbog toga što su u ovoj zemlji kulturno-etnički i državno-politički identitet radikalno rastavljeni, tj. zbog toga što se u njoj bazični ustavni principi i iz njih izvedene političke institucije nimalo ne prilagođavaju kulturno-etničkoj strukturi stanovništva. Ustav i zakoni SAD ne poznaju takve kategorije kao što su etničke i nacionalne manjine, posebna kulturna i politička prava, srazmerna zastupljenost etničkih i nacionalnih manjina u parlamentu i tome slično. Ako na nivou fakticiteta, bar po samorazumevanju određenih društvenih grupa, etničke i nacionalne manjine postoje, one nisu formalno priznate. Štaviše, svaki pokušaj tih društvenih grupa da izdejtstvuju javno priznanje branioci američkog sistema obeležili bi kao pokušaj "tribalizacije" američkog društva jer se takva nastojanja interpretiraju kao pretnja pravnom i političkom identitetu Amerike, tj. njenom ustavu i zakonima koji su "slepi" za kulturno-etničke i rasne razlike između ljudi: zbog toga, gledano sa formalne strane, tu vlada pravilo jednakog tretmana svih i zbog toga tu u punoj meri funkcioniše načelo jedan čovek-jedan glas. Sličan slučaj je i sa Francuskom, kad je reč o odnosu pravopolitičke i kulturno-etničke sfere.

Indikativno je da naši javni poslenici koji se predstavljaju kao predstavnici liberalne orijentacije, često navode Ameriku kao realnoistorijski primer demokratske građanske države i zemlje radikalnog individualizma, a da pri tome prećutkuju činjenicu da u njoj, i pored njenog takvog karaktera, ne postoje grupna prava etničkih i nacionalnih manjina. Time se zapravo doprinosi stvaranju atmosfere da su manjinska prava nešto samorazumljivo, nešto što predstavlja nužni momenat liberalno-građanske države: kao da moderne demokratije ne može biti bez manjinskih prava. Umesto takvog nekritičkog pristupa problemu manjinskih prava, valjalo bi se zapitati nije li jedan od bitnih razloga zbog kojih je Amerika stekla nadmoćan položaj u odnosu na Evropu i taj što je ona, kao zajednica građana, dosledno sledila paradigmu individualnih prava neopterećenu problemima grupnih manjinskih prava?

Iz dosadašnjeg izalaganja da se nazreti zbog čega između građanske države i manjinskih prava postoji odnos međusobne napetosti. Taj odnos međusobne napetosti proističe iz činjenice što kulturno-etnički princip nije konstitutivni princip građanske države, dok, s druge strane, on predstavlja osnovu za dodelu manjinskih prava zahvaljujući kojima kulturno-etničke grupe postaju konstituens državnopolitičke sfere. Građanska prava se stiču *nezavisno* od kulturno-etničkog pripadništva, dok manjinske grupe mogu steći posebna prava samo na osnovu pozivanja na to da one svoj kulturno-etnički identitet mogu sačuvati jedino ukoliko se on štiti institucionalno-pravnim sredstvima. Građanska prava ne stičem kao Srbin, Mađar, Albanac, niti kao pripadnik bilo koje kulturno-etničke grupe; dok posebna kulturna ili politička prava stičem upravo kao Srbin, Mađar, Albanac, tj. kao pripadnik određene kulturno-etničke grupe. Tek sticanjem ovih poslednjih prava, određena kulturno-etnička grupa postaje relevantna za javnu, tj. državno političku sferu, čime i kulturno-etnički princip postaje deo konstitutivnih načela neke države. Drugim rečima, dok građanska prava ni na koji način ne ugrožavaju razdvojenost državno-

političke od kulturno-etničke sfere kao osnovno načelo građanske države, dotle manjinska prava dovode u pitanje upravo to načelo, i time modifikuju u ovoj ili onoj meri karakter te države, zavisno od tipa manjinskih prava. Što su manjinska prava šira odnosno veća, to ona bitnije menjaju karakter građanske države, unoseći neliberalne elemente u nju. Po zastupnicima manjinskih prava, razlike između kulturnih identiteta nisu nešto prema čemu država treba da se odnosi neutralno, kao što to smatraju zagovornici liberalnog učenja, već nešto čemu se pravno-politički identitet države mora prilagoditi (prilagođavanje kulturnim razlikama). To implicira odstupanje od liberalnog modela. Naime, dodeljivanje posebnih prava na osnovu kulturnog pripadništva znači odstupanje od jednakog tretmana, čime država i formalno prestaje da se postavlja kao neutralna instanca jer se ne odnosi ravnodušno prema razlikama između posebnih kultura. Time država i sama zadobija multikulturni identitet, tj. uspostavlja se ne samo kao država građana, već i kao država različitih kulturno-etničkih zajednica ili nacija u kulturno-etničkom smislu, zahvaljujući čemu ti kolektiviteti zadobijaju politički subjektivitet.

Dakle, između građanske države i manjinskih prava ne može postojati nikakva konceptualna (nužna), već samo istorijsko-kontingentna veza: manjinska prava, naime, ne mogu ni na koji način proizlaziti iz same koncepcije liberalne države, već ona mogu postati njen sastavni momenat samo pod pritiskom vankonceptualnih, tj. konkretno-istorijskih, kontekstualnih razloga, ali i to pod uslovom da ta posebna prava određenih kulturno-etničkih zajednica ne ugroze bazične pretpostavke građanske države kao takve: primat individualnih prava, jedinstveni pravno-politički identitet države, sloboda kretanja roba, kapitala, radne snage i usluga na čitavoj njenoj teritoriji. Da je to tako, potvrđuje i činjenica da ni u jednoj od evropskih država u kojima postoje manjinska prava nisu dovedeni u pitanje navedeni uslovi na kojima počiva svaka liberalno-građanska država.

Interpretirajući manjinska prava kao nužni elemenat građanske države, naši samozvani liberali ne primećuju da oni kulturno-etnički pojam nacije, koji su izbacili na "velika vrata", uvode na "mala vrata" svojim radikalnim permisivizmom u pogledu posebnih kulturnih i političkih prava. Prezir prema kulturno-etničkom pojmu nacije i radikalna apologija manjinskih prava ne idu zajedno, jer šta je drugo ideologija radikalnog multikulturalizma koja odobrava visoki stepen političke autonomije manjinskim grupama, do zahtev za uspostavljanje "mini" etnonacionalnih država čija će biti formalnopravna zaštita vlastitog kulturno-etničkog identiteta i vlastite tradicije i koja će svoju političku zajednicu posmatrati kao primarnu, a vrednosti i funkcije šire zajednice kao nešto što je "izvedeno".

Zavedeni iluzijom o prestabiliziranoj harmoniji između liberalne koncepcije države i manjinskih prava, naši kvaziliberali ne mogu da postavljaju pitanje: do koje tačke manjinska prava mogu imati integrativnu funkciju, utoliko što ona omogućavaju manjinama da osećaju širu političku zajednicu kao svoju, a od koje tačke ova prava postaju dezintegracioni faktor jer vode potiskivanju primata individualnih prava, "tribalizaciji" društva i razaranju minimuma zajedničkog pravno-političkog identiteta države. To pitanje u svetu inače ne postavljaju samo istinski liberali, već i umereni multikulturalisti. Tako jedan od korifeja umerenog multikulturalizma ili, ako se hoće, umerenog liberalizma, Vil Kimlika ističe: "Iako politička i reprezentaciona prava mogu doprinositi društvenoj integraciji i političkom jedinstvu, prava na samoupravu mogu ozbiljno dovoditi u

pitanje integrativnu funkciju građanstva. I reprezentaciona prava oštećenih grupa i polietnička prava imigrantskih grupa odnose se prema široj političkoj zajednici kao prema nečemu što nije problematično; pomenute grupe nastoje da se pomoću tih prava u većoj meri uključe u nju. Zahtevi za samoupravu, međutim, izraz su želje da se oslabe veze sa širom zajednicom i da se dovede u pitanje njena vlast... U slučaju prava na samoupravu, šira politička zajednica ima uslovniju egzistenciju. Nacionalne manjine smatraju da su one osobeni 'narodi', sa inherentnim pravima na samoupravu. Iako su one u datom momentu deo šire zajednice, ta činjenica, po njihovom shvatanju, ne negira njihovo izvorno pravo na samoupravu. Tu je pre reč o prenošenju određenih aspekata njihovih ovlašćenja na širu državnu zajednicu, pod uslovom da druga ovlašćenja ostaju u njihovim rukama. U tom slučaju vlast šire zajednice posmatra se kao nešto što je izvedeno." (Multikulturno građanstvo, podgorički CID, moj prevod)

Dakle, Kimlika razlikuje tri vrste posebnih kulturnih i političkih prava. Kao prvo, polietnička prava koja omogućuju izražavanje kulturno-etničkog identiteta. Tu se pre svega misli na identifikaciona, tj. identitetska prava (jezička prava, nacionalni simboli i slično) i na finansijsko pomaganje i pravnu zaštitu specifičnih kulturnih praksi kulturno-etničkih grupa. Kao drugo, specijalna reprezentaciona prava, tj. obezbeđivanje određenog broja mesta za kulturne grupe u centralnim institucijama države (parlament, javne službe itd.) I napokon, prava na samoupravu, pri čemu se tu misli na različite oblike prenošenja vlasti sa centralnog nivoa na manjinske kulturno-etničke entitete u cilju osiguravanja razvoja njihovih osobenih kultura, što može uključivati različite forme autonomije i teritorijalne jurisdikcije.

Naravno, najsporniji je ovaj poslednji tip prava jer je integrativnu funkciju prethodne dve vrste prava lakše pokazati. Prava na samoupravu mogu, pogotovo ako su prekomerna, ohrabrivati manjinske grupe da sebe posmatraju kao separatne entitete kojima je inherentno pravo da u potpunosti upravljaju same sobom što može postati izvor zahteva da se sve veći broj funkcija šire države prenosi na nivo manjinskih zajednica, čime se one sve više postavljaju kao "države u državi", kao u sebe zatvoreni, samodovoljni identiteti koji, kao takvi, mogu ugrožavati osnovne slobode u modernim društvima: slobodu kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga. U krajnjoj liniji, te tendencije mogu dovesti i do secesije tih manjinskih grupa. Drugim rečima, ekspanzija te vrste manjinskih prava može dovesti u pitanje i minimum pravno-političkog identiteta zajedničke države. Kimlika tačno primećuje da ovaj tip prava kao oblik diferenciranog građanstva, deli "narod" na separatne narode, od kojih svaki ima svoja istorijska prava, teritorije i ovlašćenja, tj. svoju političku zajednicu koja se prema vlasti šire političke zajednice ne odnosi kao prema nečemu što ima prvenstvo nad vlašću nacionalnih zajednica.

Generalno gledano, kritičari apologeta manjinskih prava upućuju na činjenicu da grupnodiferencirana prava mogu potkopavati osećanje zajedničkog građanskog identiteta koje drži građanstvo na okupu. Multikulturno građanstvo može biti izvor društvenog nejedinstva i unutrašnje nestabilnosti i tako voditi rastakanju zemlje ili bar znatnom redukovanju spremnosti građana na uzajamnu solidarnost koja se pokazuje nužnom za funkcionisanje demokratije. Po mnogim liberalima, jedini način da se razvije zajednički građanski identitet jeste uspostavljanje kulturno neizdiferenciranog građanstva. Po

njihovom gledištu, građanstvo je, po definiciji, tretiranje ljudi kao pojedinaca koji imaju jednako pravo pred zakonom. To je ono što razlikuje demokratsko građanstvo od feudalnih i drugih premodernih stanovišta po kojima je politički status ljudi determinisan njihovim religioznim, etničkim, kulturnim i klasnim članstvom. Otuda Džon Porter insistira na tome da je "organizacija društva zasnovana na pravima koja se izvode iz grupnog pripadništva u oštroj kontradikciji sa konceptom društva zasnovanim na građanskom principu". Natan Glazer, referirajući na američki kontekst, primećuje da ako bi grupe bile podsticane samim modelom građanstva (misli se na multikulturno građanstvo) da se okreću samima sebi i da se usredsređuju na međusobne razlike, onda bi "težnja ka široj međusobnoj solidarnosti svih Amerikanaca bila napuštena".

Ako se izuzmu antiliberalno nastrojani radikalni multikulturalisti - koji, ako se implikacije njihovih teza do kraja domisle, zagovaraju svet sastavljen od mnoštva u sebe zatvorenih *monokulturnih* entiteta i time reafirmišu kulturno-etnički pojam nacije - nema nijednog ozbiljnijeg teoretičara koji ne tematizuje opasnosti koje po državu u sebi nose manjinska prava.

Kad je reč o Srbiji, autor ovih redova smatra da, zahvaljujući specifičnoj tradiciji na njenim prostorima, bazični liberalni model treba korigovati elementima multikulturnog modela. Drugim rečima, Srbija ne treba da bude samo država građana, već i država u kojoj manjine treba da imaju i određena posebna prava. Bez tih prava manjine bi teško mogle osećati Srbiju kao svoju državu, tj. integrisati se u širu globalnu zajednicu, što bi moglo postati izvor permanentnih međuetničkih napetosti i, u krajnoj liniji, težnji ka secesiji. Da je to tako, svedoči naše dosadašnje istorijsko iskustvo. S druge strane, ukoliko Srbija hoće da donese ustav u duhu evropskog konstitucionalizma, ustavopredlagači moraju da gledaju da posebna manjinska prava budu takvog karaktera i obima da ona ne eliminišu elementarne pretpostavke liberalno-građanske države kao takve. Konkretnije rečeno, ne sme se dozvoliti da posebna manjinska prava dovedu u pitanje izvorni karakter vlasti u Republici, njen teritorijalni integritet, efikasnost odlučivanja njenih organa, primat individualnih prava, slobodu kretanja roba, kapitala, ljudi i usluga. Ne sme se gubiti iz vida činjenica da posebna prava, iako mogu potpomoći integraciji manjina u širu zajednicu, isto tako mogu, ukoliko su prekomerna, dovoditi u pitanje društveno jedinstvo, zajednički pravno-politički identitet države kao celine i efikasnost funkcionisanja globalne zajednice. Da i ovo poslednje može biti izvor međuetničkih napetosti i voditi uspostavljanju podozrenja većinskog etnosa prema manjinama, kao i tendencijama ka uspostavljanju etnonacionalne države - o tome isto tako svedoči naše dosadašnje istorijsko iskustvo.

Kao što nije sporno da manjinska prava mogu do određenog stepena imati integrativnu funkciju i biti spojiva sa bazičnim liberalnim principima individualne slobode i socijalne pravde, isto tako nije sporno da od određene tačke ona mogu potkopavati zajednički građanski identitet bez kojeg je nezamisliva liberalna država. Postoji zamašna empirijska evidencija u prilog tezi da razlike u pogledu kulturno-etničkog identiteta, ukoliko se previše politizuju, mogu predstavljati barijeru široj solidarnosti i "građanskom patriotizmu" bez kojih ne može funkcionisati moderna demokratija. Kulturno-etničkim razlikama treba se prilagođavati samo do onog stepena do kojeg to prilagođavanje stimuliše njihovu interakciju. Cilj uvođenja posebne zaštite kulturnih i nacionalnih manjina nije njihovo izolovanje od

uticaja šire zajednice i sveta uopšte, već omogućavanje manjinama da na ravnopravnoj nozi komuniciraju sa većinskom grupom i njenom kulturom. Stoga, upravo u interesu razvoja posebnih kultura ne treba da ih ograđujemo "kineskim zidovima" i odsecamo ih od "opšteg pravca kretanja sveta". U suprotnom, utire se put totalnom segregacionizmu, pukom suprostavljanju jednih partikularizama drugima, što vodi njihovom *getoiziranju*. Prilagođavanje koje bi ignorisalo tu činjenicu vodilo bi takvoj institucionalizaciji kulturnoetničkih posebnosti zahvaljujući kojoj bi se te posebnosti postavljale kao samodovoljni entiteti koji zajedničku državu posmatraju kao privremeni *modus vivendi*. Zalagati se za modernu liberalno-građansku državu i istovremeno za institucionalni aranžaman koji se zasniva na apsolutizaciji posebnih prava za kulturno-etničke kolektivitete i na zahtevu za obezbeđivanje formalno-pravnih pretpostavki za samodovoljnost tih kolektiviteta, znači zapravo zalagati se za spajanje nespojivog. Jer posebna prava za manjine predstavljaju korektiv, u našem slučaju poželjni, bazičnih liberalnih načela, a ne njihov suštinski momenat, tako da bi radikalizacija tih prava dovela ne do korigovanja već do ukidanja tih načela. Rezultat primene radikalnog multikulturnog modela u Bosni - ma koliko da je ona u datom kontekstu nužna i poželjna - nije bio uspostavljanje građanske države već specifične tvorevine u kojoj ne postoji ni jedna bitna dimenzija građanske države. Bosna je tim tipom institucionalizacije, u stvari, izdeljena na etničke entitete na koje je prenet veliki deo ingerencija centralne države; funkcije na nivou Bosne kao celine manje-više su simbolične i u mnogome zavise od konsenzusa pomenutih entiteta i pre svega od interventne snage međunarodnog faktora. Otuda oni koji kod nas zastupaju krajnji permisivizam kad je reč o manjinskim pravima rade, svesno ili nesvesno, svejedno, u korist "bosnizacije" Srbije. Egzaltirano hipostaziranje prava koja se stiču po osnovu kulturno-etničkog pripadništva nije preporuka za ulazak u Evropu čije je konstituisanje kao supranacionalne zajednice u toku. To bi trebalo da privedu k svesti naši kvaziliberali koji sa indignacijom odbacuju etnonacionalnu državu kao arhaičnu premodernu koncepciju, dok, s druge strane, njihov pristup manjinama implicira zalaganje za reintegraciju kulturno-etničkog i pravopolitičkog identiteta, tj. reafirmaciju kulturno-etničkog pojma nacije. Ako se prihvati da je, kad je reč o manjinama, vezivanje za kulturu vlastitog etnosa od odlučujuće važnosti za njihov politički život, onda se postavlja pitanje zašto ta logika ne važi kad je reč o većinskoj kulturno-etničkoj populaciji? Zašto na ovu poslednju treba primenjivati individualističku, a na manjine kolektivističku paradigmu?

Ukoliko Srbija namerava da se priključi EU, onda i na planu manjinskih prava treba slediti evropske standarde. One koji uvek iznova ističu da bi našim manjinama trebalo obezbediti posebna prava koja daleko nadmašuju te standarde trebalo bi označiti ne kao liberale već kao antiliberale.